

Desetletja ob Alojzu Rebuli

*Janko Kos*¹

Za uvod naj povem, da bo moj prispevek samo osebna pripoved, ne pa znanstvena ekspertiza. Z Alojzom Rebulo sem se v živo srečal šele leta 1980, ko mu je bilo šestinpetdeset let, meni pa nekaj let manj. Takrat sem seveda že dobro poznal njegove novele in prva dva, najbrž najboljša, romana. Res pa je, da sem ga tedaj cenil predvsem zaradi objave – skupaj z Borisom Pahorjem – Kocbekovega prelomnega sporočila o slovenskem političnem genocidu. To je eno. Že leta 1948 pa sem spoznal njegovo ženo, Zoro Tavčar, in imel z njo v prvih letih na fakulteti zelo prijazne, prijateljske študentske stike. No, kakorkoli, z Rebulo sva se srečala leta 1980 na uredništvu *Mladinske knjige*; tam so naju posedli ob neko veliko konferenčno mizo, kjer sva se lahko pogovarjala: večinoma o literaturi, med drugim tudi o Božu Vodušku in njegovi poeziji, njegovih pesmih, ki so ravno takrat izšle z mojo precej natančno spremno besedo. Med drugim sem mu omenil neko podrobnost, ki mi jo je zaupala Voduškova vdova, namreč da se je sedemnajstletni Vodušek, že mladi pesnik, uprl, da bi še hodil k maši. Rebulo je ta podatek ne samo presenetil, ampak že kar ogorčil. Sklepal je namreč, da je bil torej mladi Vodušek v dvajsetih letih zasebno že očitno neveren odpadnik Cerkev, da pa je hkrati v javnosti še zmeraj veljal za katoličana in katoliškega pesnika. In sem mu ugovarjal, čeprav bi se dalo to zadevo razlagati tudi drugače. Po tem dogodku je minilo kakih petnajst let in leta 1996 je izšla moja knjiga *Duhovna zgodovina Slovencev* in kmalu zatem mi je po telefonu Zora Tavčar sporočila, pravzaprav zelo energično želela, da jima to knjigo pošljem na tržaški naslov. Nisem pričakoval takšnega odziva, res pa je, da bi me zanimalo, kako je Rebula sprejemal mojo razlago katolištva in svobodomiselstva na Slovenskem od razsvetljenstva naprej.

No, zanimalo me je tudi, kako je sprejemal kratko omembo svojega imena in dela v tej knjigi. Ta omemba je bila res zelo kratka, ampak postavljena na zelo vidno mesto. Rebulo sem označil kot edino pravo nasprotje Vitomilu Zupanu in amoralnemu senzualizmu okoli Zupana in še drugih piscev. Kakorkoli, res je, da je bila moja karakterizacija Rebule na tem mestu kratka, strnjeno povedano, takale: iz svojega začetnega svobodomiselstva je polagoma prešel v katoliškega misleca, pisatelja in celo polemika. To je bilo samo po sebi res, ampak povedano zelo na kratko, in če bi moral to oznako razširiti, bi moral zapisati tudi, da

¹ Slovenski literarni zgodovinar, teoretik in komparativist, profesor Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani v pokoju, redni član SAZU.

je bilo njegovo začetno svobodomiselstvo zelo negotovo, zelo nemirno, kot da že išče izhod k neki trdnjši duhovni podlagi. O tem, kako je bilo z njegovim katolištvom, pa bi seveda jaz kot laik težko razmišljal; mogoče bi si lahko pri tem pomagal z nekim citatom iz njegovega romana *Cesta s cipreso in zvezdo* iz leta 1998. Tam neki stari, verjetno že na smrt bolni profesor reče tole: »Verujem v Katoliško cerkev, občestvo svetnikov, odpuščanje grehov in večno življenje.« No, mislil sem si, da bi te besede lahko izrekel avtor sam. Vsebina teh besed je seveda segala zelo globoko, v nadnaravno, nadzgodovinsko bistvo krščanstva, na začetku tega citata pa stoji vera v Katoliško cerkev, kar seveda pomeni, da je druga sestavina te veroizpovedi, verjetno avtorjeve, vendarle zgodovinska vera v zgodovinsko poslanstvo, pravzaprav v Katoliško cerkev kot zgodovinsko ustanovo, ki s papeštvom, škofi, duhovniki, redovniki, redovnicami, civilnimi udeleženci vendarle prenaša to nadzgodovinsko resnico krščanstva v konkretno zgodovinsko stvarnost verništva. Če je to res, potem bi lahko rekli, da je Rebuloва katoliškost, njegovo katolištvo zelo celostno, da v sebi ohranja, združuje nadzgodovinsko in zgodovinsko resnico katolištva.

Za Rebulo, se mi zdi, pa je bilo vendarle zelo pomembno tudi razmerje med katolištvom in slovenstvom. Kot tržaškega Slovenca, ki živi pod Italijo, ga je moralo zanimati, kakšno vlogo igra katolištvo v zvezi s slovenskim narodom, njegovim položajem, njegovim razvojem in tako naprej. To razmerje med katolištvom in slovenstvom se da razumeti seveda na dva načina: najprej kot nasprotje, kot da je katolištvo ne samo brez zveze s slovenstvom, ampak mu je celo nasprotno; ali pa tako, da je med njima dejansko sožitje, kar pomeni, da katolištvo vendarle podpira slovenski narod, da igra ali je igralo neko vlogo pri osamosvajanju slovenskega jezika, slovenske kulture, pri vzpostavljanju samostojnosti slovenskega naroda, slovenske družbe in nazadnje tudi slovenske države. Se pravi: to sožitje je bilo tisto razmerje, ki je bilo za Rebulo dejansko odločilno in ga je kot tako priznal. Moja spekulacija je bila, da bi moral ali da je moral zavračati vse tiste smeri v katolištvu, ki tega sožitja niso priznavale, ampak so izhajale bolj iz domneve o nasprotju med katolištvom in slovenstvom, zlasti slovensko kulturo. Tu mislim z ene strani na klerikalno katolištvo, kot ga je intelektualno na najvišji ravni uvajal Anton Mahnič, ki je bil dejansko v nekaterih formulacijah blizu domnevi, da je lahko ideja slovenskega naroda nevarna veri, in je zato vero postavljal visoko nad narodno idejo. Na drugi strani je bilo tu liberalno katolištvo z začetka 20. stoletja, ki pa je včasih podlegalo skušnjavi, da narodne ideje ni razumelo samo v nasprotju z vero, ampak ji je celo dajalo prednost pred slednjo. Tu mislim na Frana Saleškega Finžgarja, ki je konec svojega romana *Pod svobodnim soncem* v zadnji redakciji iz leta 1912 oblikoval tako, da je ideja naroda pravzaprav zmagala nad idejo krščanstva, bizantinskega krščanstva, ki je bilo po Finžgarjevem mnenju nekaj manjvrednega, in je zato dal prednost poganskemu slovanstvu.

Kakorkoli že, igra teh različnih nazorov o vlogi in razmerju med katolištvom in slovenstvom je bila za Rebulo zagotovo zelo aktualna, ampak očitno se je odločil za sožitje med obema in priznaval zlasti katolištvu velike zasluge za razvoj slovenske narodne zavesti in kulture. Čeprav bi to moral pravzaprav povedati že prej, je popolnoma zaupal Katoliški cerkvi, ne glede na to, kaj se je z njo politično ali socialno zgodilo v teh dva tisoč letih: od križarskih vojn, inkvizicije, verskih vojn 17. stoletja pa do zadnjih kompromisov, ki so jih cerkvene oblasti morale sklepati v 20. stoletju s svojimi nasprotniki. Te stvari so bile Rebuli popolnoma prezentne, priznaval jih je, a kljub temu ohranjal zaupanje v Cerkev in v katolištvo. Ob tem pa bi rad dodal še nekaj: poleg teh smeri je namreč v katolištvu obstajala še ena zanimiva, zanimivejša, in to je bilo antiklerikalno katolištvo, kot ga je zagovarjal Kocbek med vojno in takoj po nji, ko je mislil celo na reformo slovenske cerkve, na prevzgojo slovenskega duhovništva, ki ga je večkrat označil za togega, ozkega, uradniškega, oblastniškega in tako naprej – skratka obremenjenega z mnogimi slabimi lastnostmi. No, jasno je, da Rebula ni mogel pristati na tako podobo katolištva in jo je dejansko negiral v svojih romanih, kjer je govoril tudi o duhovniških junakih; mislim, da sta to zlasti romana *Divji golob* in pa *Jutranjica za Slovenijo* iz leta 2000, kjer lik slovenskega duhovnika ni predstavljen samo pozitivno, ampak že kar povzdignjeno v tisto pravo obliko službe ljudem in narodu. To bi bil, recimo tako, zaključek razmišljanja o tem, kako sem spremljal Rebulovo literaturo, zlasti v odnosu do katolištva in seveda svobodomiselnosti.

Čisto ob koncu bi rad opozoril še na neki problem, ki pa je precej težaven in bi ali bo verjetno ostal odprt. To je vprašanje, ali moramo omenjene Rebulove romane, zlasti te, ki prikazujejo duhovništvo, in še tudi nekatere druge, imeti izrecno za katoliške romane, njegovo literaturo pa s tem za katoliško, kot da gre v njih za katoliško pripovedno umetnost. To je vsekakor problem, ne samo pri Slovencih, kjer lahko na primer tudi ob Preglju razmišljamo, kako je s katolištvom v njegovih romanih, ali je to katoliška literatura ali ne. Vemo, da je veliko podobnih problemov v evropski literaturi; tako lahko, recimo, Georges Bernanos zaradi svojih romanov *Pod satanovim soncem* in *Dnevnik vaškega župnika* velja za katoliškega pisatelja, in njegovi romani za katoliške, vendar je vprašanje, če je ta oznaka primerna, če ni preozka, kajti glavni problem je vendarle ta: kako stopa katolištvo v literarno umetnost in kaj se z njim dogaja v slednji. Vemo, da literatura, literarna umetnost, vendarle ima svojo strukturo, ta struktura ima svoje zakonitosti, in vse, kar stopa vanjo, je v nekem smislu udeleženo v nji, vključeno vanjo in postavljeno v takšno presežno celoto. S tega stališča torej nastane vprašanje, kaj sploh je lahko katoliška literatura, ali so katoliški romani na najvišji umetniški ravni mogoči ali ne. Skratka, to je problem, ki se mi zdi zanimiv in bi moral ostati odprt za razmišljanja naših mlajših literarnih kritikov in zgodovinarjev. In tako naj velja tudi tedaj, ko razmišljajo o literaturi Alojza Rebule.